

ข้อเสนอเพื่อให้นักวิชาการพิจารณาทฤษฎีพึ่งพา อย่างพินิจพิเคราะห์*

1.) ในกลางทศวรรษที่ 1960 นักสังคมศาสตร์และนักเศรษฐศาสตร์จำนวนหนึ่ง ส่วนใหญ่จากประเทศลาตินอเมริกา ได้เสนอแนวทางการวิเคราะห์ที่เสริมสร้างความเข้าใจในที่มาและปัญหาความค้ำยพัฒนาอย่างรอบคอบด้านแนวหนึ่งขึ้นมา และได้เรียกแนวคิดนี้ว่า “ทฤษฎีพึ่งพา” (dependency theory) ขณะนี้แนวคิดดังกล่าวได้รับการพัฒนาขึ้นพอสมควร และยังได้ให้กำเนิดคำรับคำร่าต่าง ๆ อย่างมากมาย ทั้งนี้จึงถึงเวลาที่นักวิชาการด้านทฤษฎีการพัฒนาจะย้อนกลับมาพิจารณาทฤษฎีดังกล่าวอีกครั้งด้วยสายตาวិพากษ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเรามีข้อมูล ทวีต และความรู้เกี่ยวกับประเทศกำลังพัฒนามากขึ้น จึงจำเป็นที่ต้องทดสอบคุณค่าของแนวคิดดังกล่าวทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงคุณค่าการใช้ในทางการเมือง และนี่คือวัตถุประสงค์ของบทความสั้น ๆ นี้

2.) สิ่งที่จะต้องพิจารณาประการแรก ก็คือทฤษฎีพึ่งพาเป็นการตอบโต้ทฤษฎีทำให้ทันสมัย (Modernization Theory) ที่ไม่สามารถ

*ผู้เขียนขอขอบคุณมนตรี วรรณมณี ที่ช่วยแปลบทความนี้ออกเป็นภาษาไทย และความไม่สมบูรณ์ใด ๆ นั้นเป็นของผู้เขียนแต่ผู้เดียว

เข้าถึงสภาพความเป็นจริงของความขัดแย้งระหว่าง “การพัฒนา” (การทำประเทศให้ทันสมัย) กับความค้ำยพัฒนาได้ ทั้งนี้ในทางทฤษฎีแล้วทฤษฎีพึ่งพาพยายามให้คำอธิบายถึงรากเหง้าและสาเหตุของความค้ำยพัฒนาอย่างชัดเจนมากกว่าทฤษฎีทำให้ทันสมัย ขณะเดียวกันเราต้องตอบคำถามข้อหนึ่งที่ว่า การพัฒนาทุนนิยมเต็มรูปแบบในลาตินอเมริกา (และประเทศโลกที่สามอื่น ๆ) ได้ถูกสกัดกั้นหรือไม่ เพียงใด และโดยกลไกอะไรบ้าง หากพิจารณาในทางการเมือง ทฤษฎีการพึ่งพาพยายามให้แนวทางกำหนดยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจและสังคมเพื่อขจัดความค้ำยพัฒนาและการพึ่งพา เราจะเข้าใจความขัดแย้งดังกล่าวทั้ง 2 แนวคิดดังกล่าวได้ง่ายขึ้น ถ้าเราจะได้ข้อสรุปว่า ทฤษฎีพึ่งพาโต้แย้งทฤษฎีทำให้ทันสมัย โดยเริ่มจากจุดหลัก 2 ประการ คือ

ก. นักทฤษฎีทำให้ทันสมัย ขาดความรู้ความเข้าใจในประวัติศาสตร์ของกระบวนการความค้ำยพัฒนา ทำให้สามารถเสนอแต่เพียงภาพปัญหาที่ปรากฏชัดอยู่แล้วในโลกที่สามปัจจุบัน จึงไม่อาจมองลึกลงไปถึงรากเหง้าของปัญหาเหล่านั้นได้ ถึงแม้

ตัวอย่างเช่น ทฤษฎีตัวเลขที่จะพิจารณาถึงผลกระทบอันร้ายแรงของลัทธิล่าอาณานิคม ที่มีผลต่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศโลกที่สาม ซึ่งแต่เดิมมีเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง

ข. นักทฤษฎีทำประเทศให้ทันสมัย ยึดถือสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศแบบอย่างในอุดมคติที่ทุกประเทศต้องปฏิบัติตาม จึงเป็นเหตุให้ถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่า มีแนวความคิดทางการพัฒนาที่คับแคบ เพราะได้คัดค้านทางการเลือกการพัฒนาที่เป็นไปได้อื่น ๆ ออกไปจนแต่กันเสียแล้ว

นอกจากข้อโต้แย้งหลัก 2 ข้อนี้แล้ว ยังมีข้อโต้แย้งอื่น ๆ อีก เช่น ทฤษฎีทำประเทศให้ทันสมัยให้ความสำคัญกับ "ปัจจัยภายใน" ว่าเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการทำประเทศให้ทันสมัย โดยมองข้ามบทบาทพื้นฐานทางวัฒนธรรมและปรัชญาดั้งเดิมซึ่งได้รับการพิสูจน์แล้วว่า เป็นปัจจัยต่อการเปลี่ยนแปลงเฉพาะบางรูปลักษณะ แต่กลับเบียดทางสะดวกสำหรับการพัฒนาแนวอื่น ๆ เช่น ในจีนและเวียดนาม จึงเสมือนกับนักวิชาการสำนักนี้ ได้พิจารณาภาคดั้งเดิม (ล้าหลัง) และภาคสมัยใหม่อย่างแยกออกจากกัน ซึ่งไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง

คำวิจารณ์ทฤษฎีทำประเทศให้ทันสมัย โดยนักทฤษฎีพึ่งพาที่ส่งผลสะท้อนอย่างรุนแรงก็คือ ในช่วงเวลา 20 ปีที่ผ่านมา แม้ว่าทฤษฎีทำประเทศให้ทันสมัยจะเป็นอุดมคติที่ควบคุมการวางแผนระดับชาติ และครอบงำแนวความคิดผู้มีอำนาจที่คลั่งใจในสถาบันการพัฒนาค่าง ๆ และยังได้รับเงินสนับสนุนจำนวนมาก แต่กลับประสบความล้มเหลวเมื่อนำไปปฏิบัติ เพราะไม่สามารถแก้ปัญหาความยากจนเช่นกันที่แพร่กระจายอยู่ทั่ว

ไปในประเทศโลกที่สามได้ กล่าวคือ แทนที่จะลดช่องว่างระหว่างอภิสิทธิชนและผู้ออกไร่ กลับสร้างความแตกต่างทางชนชั้นทางเศรษฐกิจและสังคม และเกิดความขัดแย้งใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นอีก ตัวอย่างเช่น ผลงานชิ้นโบว์แดงของทฤษฎีทำประเทศให้ทันสมัยซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่า "การปฏิวัติเขียว" หากเราศึกษาผลการนำไปปฏิบัติในประเทศต่าง ๆ เช่น อินเดีย บังกลาเทศ หรือฟิลิปปินส์ จะพบว่า แม้ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและประสิทธิภาพผลในภาคชนบท จะเพิ่มขึ้นในบางพื้นที่ของระบบเศรษฐกิจซึ่งได้รับการจัดตั้งทุกถิ่นเป็นอย่างก็ก็ตาม การกระจายผลพวงของความเจริญดังกล่าว และการเพิ่มอำนาจซื้ออย่างมโหฬารให้กับประชาชนส่วนใหญ่กลับไม่บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้แต่แรก สิ่งที่เกิดขึ้นกลับเป็น "การทันสมัยแต่ไม่พัฒนา" และประเทศทวนกลับเข้าสู่ปัญหาใหม่ ๆ นานาประการ ซึ่งเคยพยายามหลีกเลี่ยงมาแต่แรก ด้วยความช่วยเหลือ จากนักวางแผนแนวคิดทำประเทศให้ทันสมัยดังกล่าวนั่นเอง

3.) นอกจากนั้น ไม่ควรมองข้ามไปว่า ภายหลังจากที่มีทฤษฎีพึ่งพามาแล้ว ได้มีเครื่องมือการวิเคราะห์ใหม่ ๆ ซึ่งช่วยเสริมสร้างความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนากับความถ้อยพัฒนาอีก อาทิเช่น

ก. แนวคิดเรื่องความเสื่อมโทรมทางการค้าที่ตกต่ำลงเรื่อย ๆ (Secular deterioration of terms of trade) [Paul Prebisch]

ข. แนวคิดเกี่ยวกับ "การเคลื่อนย้ายส่วนเกิน" (Surplus transfer) จากประเทศยากจนไปสู่ประเทศร่ำรวย [Paul Baran]

ค. แนวคิดเรื่อง “การแลกเปลี่ยนที่ไม่เท่าเทียมกัน” (Unequal exchange) [A. Emmanuel]

ถึงแม้ว่าจะได้มีความพยายามใหม่ ๆ ในการอธิบายถึงที่มาและสาเหตุที่ทำให้ประเทศโลกที่สามต้องประสบชะตากรรมดังเช่นทุกวันนี้ก็ตาม แนวคิดใหม่ๆ เหล่านี้ ยังคงเป็นที่ถกเถียงกันมากพอๆ กับเรื่องอื่น ๆ เช่น ตัวเลข ข้อมูลในรายละเอียด และวิธีการจัดเก็บข้อมูล (และในปัจจุบันเรือบกพร่องของแนวคิดเหล่านี้ได้เป็นที่ปรากฏชัด) อย่างไรก็ตาม แนวคิดดังกล่าวก็ได้แสดงให้เห็นแล้วว่า เป็นเครื่องมือการวิเคราะห์ที่มีประโยชน์ และสามารถแหวกแนวออกมาจากกรอบความคิดทฤษฎีทำให้ประเทศให้ทันสมัยที่ครอบงำและที่ไม่สามารถเสนออะไรได้มากไปกว่าข้อเสนอเดิม ๆ ได้แก่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมโดยวิธีเร่งการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (บนพื้นฐานของการโยกย้ายทุนและเทคโนโลยี) การจัดระบบความคิดและวัฒนธรรมของประชาชนชั้นใหม่โดยผ่านทางโทรทัศน์และสื่อมวลชนต่างๆ ที่ขึ้นตรงต่อรัฐ

แม้จะถูกวิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องต่างๆ ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น นักวิชาการสำนักทฤษฎีทำให้ประเทศให้ทันสมัย ยังคงยืนยันว่า การที่เศรษฐกิจเติบโตช้า เกิดสภาพความล้าหลังและมีปัญหาการว่างงานแอบแฝงเรื้อรังนั้น มีสาเหตุมาจากการไม่นำประเทศเข้าสู่ระบบตลาดโลกและการแบ่งงานซึ่งได้จัดระบบไว้แล้วอย่างดี (ทั้งนี้คงอยู่บนพื้นฐานที่ว่า ผลประโยชน์เกิดขึ้นจาก ต้นทุนและความได้เปรียบสัมพัทธ์ (comparative cost

and comparative advantage) ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ก็แต่โดยการเปิดประเทศ รับการขยายตัวของระบบตลาดโลกอย่างเต็มที่เท่านั้น โครงสร้างทางเศรษฐกิจจึงสามารถแข่งขันได้อย่างมีประสิทธิภาพเมื่อนั้น ความเจริญทางเศรษฐกิจของประเทศในลักษณะพุ่งทยาน (take off) จึงจะเกิดขึ้นได้ (W. Rostow)

อย่างไรก็ตาม นักวิชาการสำนักทฤษฎีพึ่งพาได้ทำการวิจัย ซึ่งพิสูจน์ว่า เนื่องจากระบบเศรษฐกิจที่สามารถพึ่งตนเองได้แต่เดิม ถูกบีบบังคับให้เข้าไปอยู่ร่วมในระบบเศรษฐกิจตลาดโลกโดยผ่านทางทางตรง คือลดทอนค่าอาณานิคม หรือโดยการถูกรอบงำทางโครงสร้างเศรษฐกิจ เป็นผลให้เกิดความยากจนแผ่กระจายในวงกว้าง ประชาชนในประเทศโลกที่สามทั้งปวงต้องประสบภาวะการขูดรีด และบ้างก็ถูกกันออกไปอยู่นอกระบบเลยทีเดียว ทั้งนี้ไม่มีหนทางป้องกันผลกระทบอันร้ายกาจนี้ได้เลย ทฤษฎีนี้ยังพิสูจน์ว่า ความค่อยพัฒนาไม่ควรถูกเข้าใจว่าเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติซึ่งต้องเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของทุกประเทศ เพราะแท้จริงแล้ว สิ่งเหล่านี้เป็นผลอันร้ายกาจของกระบวนการทางประวัติศาสตร์ ซึ่งก็คือ การขยายตัวของระบบตลาดโลกเข้าสู่ประเทศบริวารวงนอก (ของประเทศที่พัฒนาอุตสาหกรรมแล้ว) (a periphery) ซึ่งสร้างคามค่อยพัฒนาอย่างมีรูปร่างให้กับประเทศเหล่านี้ โดยวิธีโยกย้ายผลผลิตส่วนเกินและทรัพยากรธรรมชาติ โดยอาศัยรูปแบบต่างๆ ทางเศรษฐกิจ ได้แก่ การกดค่าจ้างแรงงาน การแลกเปลี่ยนสินค้าด้วยอัตราที่ไม่เป็นธรรม โดยอาศัยการดำเนินงานของทุนผูกขาด บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ

และค้ำ เป็นแค่เพียงตัวอย่างผู้บุกเบิกในค้ำนั้นเท่านั้น

4.) คนภายนอกและฝ่ายตรงข้าม มักคิดกันไปเองว่า นักคิดสำนักทฤษฎีการพึ่งพามีทัศนะการมองปัญหาของประเทศโลกที่สามไปในแนวเดียวกัน ความจริงแล้วไม่ได้เป็นเช่นนั้นเลย ทฤษฎีพึ่งพามีเค้าโครงทางความคิดค่อนข้างหลากหลาย และมีทัศนะที่ไม่ลงรอยกันหลายเรื่องทั้งในค้ำนทฤษฎีและยุทธศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องทิศทางการพัฒนาในอนาคตของทุนนิยมบริวารโดยทั่วไปอาจแยกแนวคิดได้เป็น 2 พวก คือ

ก. กลุ่มนักคิดนักเขียนที่มีชื่อหลายคน อาทิ เช่น Samir Amin และ A.G. Frank ปฏิเสธแนวคิดที่ว่า ประเทศโลกที่สาม สามารถพัฒนาเข้าสู่ระบบทุนนิยมเต็มรูป เหมือนเช่นประเทศทุนนิยมศูนย์กลาง ซึ่งประเทศเหล่านี้ ค้ำงมีองค์ประกอบเฉพาะทางสังคม เป็นค้ำนว่ามีระบบสวัสดิการสังคม สหภาพแรงงานและสหพันธ์ชาวนาชาวนไร่ ซึ่งมีความเป็นอิสระและเป็นค้ำของตัวเองอย่างมาก และประการสำคัญที่สุดมีลักษณะของโครงสร้างที่เอื้อต่อการเร่งการผลิตคราวละมาก ๆ เพื่อสนองความต้องการบริโภคอย่างกว้างขวางและครอบคลุมประชาชนส่วนใหญ่ จากผลงานวิจัยของกลุ่มนักคิดนักเขียนกลุ่มนี้ เชื่อว่า เส้นทางการไปสู่ระบบทุนนิยมที่พัฒนาเต็มรูปของประเทศโลกที่สามทั้งปวง ถูกสกัดกั้นค้ำยกลไกแห่งการพึ่งพา ซึ่งส่งผลกระทบต่อระบบการเมืองและเศรษฐกิจของประเทศเหล่านี้

จากพินความเชื่อกังกล่าว นักวิชาการกลุ่มนี้ ได้เสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาย่างถอนราก

ถอนโคน โดยการที่ประเทศโลกที่สามต้องถอนค้ำ ค้ำชขาดจากระบบแห่งการพึ่งพาซึ่งครอบงำอยู่ และระบบทุนนิยมที่เป็นอยู่ เป็นเพียงเส้นทางค้ำนสำหรับการพัฒนาประเทศยากจนในโลกที่สามเท่านั้น

ข. ในทางตรงข้าม นักคิดนักเขียนอีกหลายคนซึ่งมีบางคนเป็นนักวิชาการมาร์กซิสต์มีทัศนะที่โต้แย้งว่า แม้ประเทศโลกที่สามจะค้ำงอยู่ในกรอบแห่งการพึ่งพาและถูกรอบงำโดยระบบตลาดโลก ประเทศเหล่านี้ก็ย่อมสามารถนำประเทศให้หลุดพ้นจากใช้ตรวนของระบบค้ำงกล่าวได้ ทั้งนี้ค้ำงได้จากค้ำยอย่างประเทศที่พึ่งอย่างเข้าสู่การพัฒนาอุตสาหกรรมใหม่ เช่น ใต้หวัน เกาหลีใต้ และบราซิล หัวใจหลักของข้อโต้แย้งนี้ มาจากทัศนะที่ว่า แท้จริงแล้วทุกประเทศล้วนอยู่ภายใต้ระบบทุนนิยมระบบเดียวกัน ซึ่งประกอบไปด้วยสังคมนิยมกลางและบริวารวงนอก (periphery) โดยมีความแตกต่างกันในด้านโครงสร้างและองค์ประกอบ อันเนื่องมาจากมีประวัติศาสตร์การเคลื่อนไหวของทุนแตกต่างกัน และมีการต่อสู้ทางชนชั้นที่เข้มข้นไม่เท่ากัน ตามแนวการวิเคราะห์ของนักวิชาการกลุ่มนี้ ในที่สุดระบบทุนนิยมจะค้ำงบิกออกครอบคลุมนทั่วประเทศในโลกที่สาม นั้นหมายถึง การปฏิวัติพลังและความสัมพันธ์ทางการผลิต เพื่อเตรียมพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงทางคุณภาพของเศรษฐกิจและสังคมใหม่

5.) อีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญซึ่งนักวิชาการสำนักทฤษฎีพึ่งพานี้ มีความคิดเห็นไม่ลงรอยกันก็คือ ปัญหาทางการเมืองที่ว่า ใครคือผู้กระทำการเปลี่ยนแปลงในอนาคต คำถามนี้ แน่ละ ไม่อาจตอบเป็นการทั่วไปได้ เพราะย้อมขึ้นอยู่กับ

สถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศด้วยเหตุนี้ จึงมีผู้รู้บางคนฝากความหวังไว้กับ “นายทุนชาติ” (national bourgeoisie) เพราะจากการวิเคราะห์กลุ่มพลังทางสังคมภายใต้กระบวนการพัฒนาแล้ว กลุ่มนี้เป็นตัวแทน “ผลประโยชน์ของชาติ” ที่เริ่มจะเห็นเป็นรูปเป็นร่างขึ้นในประเทศโลกที่สามโดยตรง (ในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ มักจะยกมาเลเซียเป็นประเทศตัวอย่างเพื่อสนับสนุนข้อเสนอดังกล่าว แต่สภาพปัญหาบ้านเขือชาติ ระหว่างคนมาเลย์กับคนจีน มีบทบาทพิเศษต่อการพัฒนาทางการเมืองของประเทศนั้น) ตรงกันข้ามกับแนวคิดข้างต้น มีนักคิดสำนักอื่นอีกหลายคนเชื่อว่า นายทุนในประเทศมีลักษณะเป็นตัวแทนนายทุนชาติน้อยมาก แต่ผูกติดกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของต่างชาติมากกว่า จึงจะเป็นไปได้ก็เพียง “หัวสะพาน” ของบรรษัทนานาชาติ และหุ้นส่วนอันน้อยนิดของบริษัทร่วมทุน (joint-ventures) นักวิชาการกลุ่มนี้เชื่อว่า หากใช้เทคนิคและวิธีการบริหารงานของระบบราชการ “ชนชั้นรัฐการ” รวมทั้งระบบทหาร โดยให้รัฐเป็นนายทุนเสียเอง เรียกว่า ระบบทุนนิยมโดยรัฐ (state capitalism) (ได้แก่สิงคโปร์) ก็สามารถพาประเทศผ่านพ้นสถานะการพึ่งพาได้ และสามารถใช้ประโยชน์จากอำนาจรัฐในการสร้างระบบกระจายรายได้ที่เป็นธรรมขึ้นได้บ้างเล็กน้อย และมีนักคิดบางคนเห็นว่า หากรวมยุทธวิธีทั้งสองกลุ่มข้างต้น ก็จะเป็นตัวกระทำการเปลี่ยนแปลงได้อีกแนวคิดหนึ่งซึ่งตรงข้ามกับแนวคิดข้างต้นเชื่อว่า การพัฒนาในประเทศโลกที่สามถูกสกัดกั้น เพราะมีชนชั้นข้าราชการเกิดขึ้น ชนชั้นนี้มุ่งการเปลี่ยนแปลงอยู่ในวงจำกัดเฉพาะภายใน

ในขอบเขตของกลุ่มคนและสนองประโยชน์ของคนเป็นหลัก และยึดติดอยู่กับแนวคิด “ศักดิ์นา” มากกว่าหลักการประชาธิปไตย ส่วนนักคิดที่ยังไม่พอใจในทัศนะใดๆ ที่กล่าวมาแล้ว มีความเห็นว่า ผู้สร้างประวัติศาสตร์จะเป็นอื่นไปไม่ได้ นอกจากประชาชนผู้ถูกกดขี่ขูดรีด ซึ่งได้แก่ ชาวนาไรที่ดิน (ในบังกลาเทศ) ลองกำลังแรงงานอุตสาหกรรมที่เพิ่งถือกำเนิดและเติบโตอย่างรวดเร็ว (ในเกาหลีใต้และไต้หวัน) หรือแม้กระทั่งนักศึกษาและครู อาจารย์วิทยาลัย ซึ่งต่างเผชิญกับสภาวะการว่างงาน และความรู้สึกสิ้นหวังในอนาคตของสังคม โดยเฉพาะเมื่อพบว่า สิ่งซึ่งได้เล่าเรียนมาในเรื่องสังคมและความก้าวหน้าในชีวิต นั้นกลับกลายเป็นอีกเรื่องหนึ่งหรือตรงข้ามชีวิตความเป็นจริง

ความเห็นที่ว่า ผู้ถูกกดขี่ขูดรีดจะเป็นกลุ่มแรกที่มีปากเสียงขึ้นมา ชาวนา กรรมกร และผู้ยากไร้ จะสร้างแรงผลักดันสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างค่อนเนื่อง หากมีคำถามพาดพิงถึงทัศนะนี้ จะต้องพิจารณาโยงสัมพันธ์กับกรอบทางการเมือง และอุดมการณ์ของแต่ละประเทศกำลังพัฒนาอาจจะเป็นไปได้ว่า กลุ่มพลังสำคัญนี้ แม้จะมีปริมาณมากหรือเป็นคนส่วนใหญ่ก็จริง แต่กลับจะมีโอกาสต่อสู้เพื่อผลประโยชน์ของตนน้อยที่สุด อันเป็นผลมาจากการปราบปราม ด้วยกลไกต่างๆ ตลอดจนแนวอุดมการณ์ที่ครอบงำให้คนยอมจำนน นอกจากนั้น กรรมกรและชาวนาอาจกลับกลายเป็นคนละฝ่ายทางการเมืองไปในที่สุดได้ เช่น หากยกปัญหาการขึ้นราคาพืชผลที่เป็นอาหารขึ้นมา ผลประโยชน์จะตกอยู่กับชาวนาในชนบทซึ่งจะชดเชยกับผลประโยชน์ของกรรมกรในเมืองได้

6.) การที่มีผู้กระทำการเปลี่ยนแปลงได้หลายกลุ่ม ทั้งที่ปรากฏในงานเขียนต่าง ๆ นั้น แสดงว่าทฤษฎีฟังกา ไม่ได้พิสูจน์ตัวเองว่า เป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับวิเคราะห์กลุ่มพลังทางสังคม และมีบทบาทต่อการนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงอย่างที่เป็นวิชาการสำนักทฤษฎีฟังกา (และสายตรงข้าม) ปรารถนาหรือคาดหวังไว้ เห็นได้ชัดว่า ในประเทศเป็นกันทั่ว รัสเซีย จีน เวียดนามหรือคิวบา การเปลี่ยนแปลงแบบปฏิวัติโค่นล้มระบบเก่าประสบความสำเร็จ ในช่วงการปฏิวัตินี้ มวลชนไม่ได้รับแรงกระตุ้นจากนักวิชาการปัญญาชนในเรื่องการศึกษาจุกจิกย่อยของระบบโครงสร้างทางเศรษฐกิจหรือศึกษาดูทางในยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบต่าง ๆ มวลชนได้แต่เพียงต่อสู้เพื่อปกป้องการกดขี่ขูดรีด และสิทธิมนุษยชนของตนเท่านั้น หรือหากเราศึกษาจิตสำนึกของชาวนา ในภาคเกษตรกรรมของประเทศโลกที่สาม จะพบว่า ในความรู้สึกของชาวนาชาวไร่ การปลูกพืชส่งออก เช่นมันสำปะหลัง หรือน้ำตาล ไม่ใช่ที่มาของความทุกข์ยาก แต่ความยากจนเป็นผลมาจากการขายผลผลิตได้ในราคาที่ต่ำมากเมื่อเปรียบเทียบกับค่าแรงงานและราคาของปัจจัยการผลิตที่ลงทุนไป เช่น ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ซึ่งราคาถีบตัวสูงขึ้นทุกขณะ เมื่อเป็นเช่นนี้องค์กรชาวนาชาวไร่จึงมองเห็นประโยชน์ของการตั้งเครือข่ายความสัมพันธ์กับระบบตลาดโลกและพยายามฟื้นฟู แต่เพียงน้อยนิกของการพึ่งตนเอง ควบคู่กับระบบเศรษฐกิจเพื่อส่งออกยังคงสร้างรายได้ที่พอประพียงชีวิตอยู่ได้

7.) ควรเป็นที่เข้าใจว่า ทฤษฎีฟังกาโดยพื้นฐานแล้ว คือแนวความคิดแบบโครงสร้าง และหน้าที่ (structural-functional concept) แม้

ว่านักทฤษฎีสำนักนี้จะใช้ศัพท์แสงมาร์กซิสต์อยู่บ้าง แต่ก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกับหัวใจของบทวิพากษ์ทางเศรษฐศาสตร์การเมืองที่มาร์กซ์ เขียนไว้เท่าที่ควร ทั้งนี้ได้มาจากตัวอย่างเช่น ระบบความเข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับวิชาทวิวิ (notion of dialectics) ที่มาร์กซ์มองว่าเป็นตัวจักรสำคัญซึ่งผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง หรือ แนวคิดเรื่องการวิเคราะห์ชนชั้นบนพื้นฐานของเงื่อนไขทางวัตถุและอุดมการณ์ต่อการผลิตทดแทนชิ้นใหม่ของสังคม นักวิชาการสำนักทฤษฎีฟังกาส่วนใหญ่ใช้ศัพท์ของทฤษฎีโครงสร้างในการวิเคราะห์ เช่น homogeneous vs. heterogeneous, equal vs. unequal or functional vs. dysfunctional etc. ซึ่งบ่งบอกถึงมรดกตกทอดทางความคิดของสำนักทฤษฎีทำประเทศให้ทันสมัย ฉะนั้น ผลที่ศึกษามาอย่างไม่น่าประหลาดใจเลยก็คือ คำวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรง เช่นจาก Collin Leys ผู้ซึ่งเรียกทฤษฎีฟังกาว่า "Marxified structuralism" และ Robert Brenner ผู้วิจารณ์ว่า จุดหนักของทฤษฎีฟังกาอยู่ที่ "ระบบการกระจายผลผลิต" (circulation) มากกว่าที่จะอยู่ในเรื่องของ "ระบบการผลิต" (production) จึงขัดแย้งกับแนวคิดเรื่องมูลค่าแรงงาน (Labour-value) ของมาร์กซ์

ตรงกันข้ามกับทฤษฎีทำประเทศให้ทันสมัย ทฤษฎีฟังกานั้น (มากเกินไป) ถึงความสำคัญของ "ปัจจัยภายนอก" เช่น กระบวนการและผลกระทบของระบบตลาดโลก ขณะที่ทฤษฎีทำประเทศให้ทันสมัย ถือว่าปัจจัยภายใน เช่น พฤติกรรมตัวหลัง เป็นสาเหตุแห่งการดำรงอยู่ของความสัมพันธ์ พัฒนา อย่างไรก็ตาม ถ้าเราศึกษาทฤษฎีในกรอบที่กว้าง ทั้งที่ผู้เขียนอยากจะเสนอแนะ เราจะ

สามารถค้นพบปฏิสัมพันธ์ (interaction) ระหว่างปัจจัยภายนอกและภายใน ซึ่งก่อให้เกิดการครอบงำในรูปแบบใหม่ ทุกวันนี้โครงสร้างระบบเศรษฐกิจโลกส่งผลกระทบต่อทั่วโลกส่วนจนถึงครัวเรือนสุดท้ายในหมู่บ้าน (แม้ในเนปาลจะได้รับผลน้อยกว่าในแคลิฟอร์เนียก็ตาม) เป็นปฏิการถูกใช้แห่งการพึ่งพากันในระดับต่าง ๆ

รัฐบริวารวงนอก (peripheral states) ไม่ว่าจะอยู่ภายใต้การปกครองโดยทหาร หรือพลเรือนก็ตาม เป็นจุดรวมทางสังคมและการเมืองซึ่งพลังภายนอกและภายในมาบรรจบกัน ดังนั้นรัฐบาลของประเทศโลกที่สามจึงต้องแสดงบทบาทเป็นตัวกลาง (broker) ทางการเมืองระหว่างกลุ่มอำนาจในประเทศตน ในขณะที่เดียวกัน ก็ต้องพยายามประสานประโยชน์กับภายนอกด้วย การที่รัฐประเภทนี้โดยธรรมชาติแล้วจะกักประชาชนของตนมากกว่ารัฐในประเทศโลกที่หนึ่งก็เพราะโดยปกติมักจะขาดสิ่งที่เรียกว่า ความชอบธรรม "ภายใน" (ประเทศ) (ยกเว้นภายใต้การปกครองโดยพวก populist ที่สามารถโฆษณาให้ประชาชนสนับสนุนได้) และเปิดโอกาสให้ประชาชนส่วนใหญ่ได้วิพากษ์วิจารณ์งานของรัฐบาลแค่เพียงเล็กน้อย

๘.) ยังคงมีคำถามอยู่อีกว่า จะสามารถเปลี่ยนแปลงโครงสร้างแห่งการพึ่งพา การจัดระเบียบความสัมพันธ์ในสังคม ระบบศักดินาที่ปรากฏอยู่ในโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจระหว่างประเทศได้มากน้อยเพียงใดในทางปฏิบัติ เป็นการสมควรและเป็นไปได้เพียงใดที่จะเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจระหว่างประเทศโดยการปรับอัตราแลกเปลี่ยนระหว่างสินค้าประเภทวัตถุดิบและอาหาร

กับสินค้าประเภทอุตสาหกรรมและบริการ และโดยวิธีนี้จะสามารถช่วยเหลือผู้ยากไร้ได้หรือไม่ หรือกลับจะเป็นประโยชน์ต่อกลุ่มผู้มีรายได้ปานกลางและระดับสูงในประเทศโลกที่สาม หรือว่าการจัดระบบเศรษฐกิจระหว่างประเทศใหม่ในลักษณะนี้ จะช่วยเพียงเพิ่มกำไรให้กับพ่อค้าคหบดี นายธนาคาร และนายทุนเจ้าที่ดินขนาดใหญ่ในประเทศกำลังพัฒนา ถ้าเป็นเช่นนั้น หากจะแก้ปัญหาค่าความยากจนของประชาชนส่วนใหญ่จริง ๆ แล้ว ก็สมควรที่ประเทศโลกที่สามต้องหันกลับไปสู่ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง และใช้หลักการพัฒนาเพื่อตนเองก่อนบ้างหรือไม่ เรามีกรณีตัวอย่างประเทศที่ประสบความสำเร็จในการกักเรือระบบเศรษฐกิจโลกหรือไม่ (พม่าเองก็ไม่ใช่ตัวอย่างกรณีนี้ เพราะ รว 1 ใน 3 ของผลผลิตประชาชาติ (GNP) เป็นผลมาจากการนำสินค้าเข้าอย่างผิดกฎหมาย เช่น แอบลักลอบนำเข้า) อย่างไรก็ตามแม้ว่าทฤษฎีพึ่งพาจะสามารถเสนอรูปแบบการพัฒนาแนวใหม่ที่มีระบบการกระจายผลผลิตที่มีประสิทธิภาพมากกว่า แก่มหาอำนาจต่างชาติและผู้ทรงอิทธิพลในประเทศจะเห็นดีไปด้วยหรือไม่ แนวร่วมลักษณะโคของพลังทางสังคมที่จำเป็นต่อการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแนวนโยบายการพัฒนาอย่างหักมุมเช่นนั้นได้

๙.) คุณูปการของทฤษฎีพึ่งพานั้นย่อมมีอยู่แน่ ทีเดียวได้ปลดปล่อยแนวคิดทางสังคมศาสตร์และเศรษฐศาสตร์ ในหลายทศวรรษที่ผ่านมา นักวิชาการสำนักทฤษฎีพึ่งพาได้ปฏิเสธการครอบงำจากแนวความคิดกระแสหลักของนักวิชาการจากสหรัฐอเมริกาและยุโรปอย่างสิ้นเชิง โดยมองปัญหาที่เกิดขึ้นในปริบทเศรษฐศาสตร์ระหว่างประเทศและทฤษฎี

การพัฒนาแทน ยิ่งกว่านั้นแนวคิดนี้ยังกระตุ้นให้เกิดผลงานวิจัยและการศึกษาค้นคว้าหาข้อมูล รายละเอียดเฉพาะกรณีต่าง ๆ อย่างมากมาย ซึ่งทำให้งานวิชาการและการพัฒนาโดยไม่พิจารณาเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ลงได้ ทั้งยังเสริมความเข้าใจใหม่ ๆ ในเรื่องบทบาทของรัฐในประเทศทุนนิยม บริวารวงนอก และธรรมชาติของการตั้งฟองฟาย ในการผลิตและการสะสมทุน นอกจากนี้ผลจากความพยายามทำงานวิจัยของนักทฤษฎีฟองฟาย ทำให้มีการรื้อฟื้นหัวข้ออภิปรายเรื่อง ระบบเศรษฐกิจบนพื้นฐานของการเลี้ยงตัวเองขึ้นมา และ "วิถีการผลิต" (modes of production) กลับกลายเป็นหัวข้อของการสัมมนาทางวิชาการอยู่หลายปี โดยได้สร้างผลพลอยได้ที่น่าสนใจยิ่งหลายประการ เช่น มีการจัดเก็บข้อมูลใหม่ และศึกษาประเทศต่าง ๆ โดยเปรียบเทียบ

งานเขียนเร็ว ๆ นี้ของ E. Wallerstein และ A.G. Frank เรื่อง "กำเนิดระบบทุนนิยมโลก" จะไม่ประสบผลสำเร็จหากปราศจากการอภิปรายถกเถียงถึงประโยชน์ของแนวคิดทฤษฎีฟองฟาย สิ่งเหล่านี้คือ ศักยภาพของแนวคิดทฤษฎีฟองฟาย ที่มีต่อทฤษฎีการพัฒนา แก่ข้อบกพร่อง และข้อจำกัดที่ย่อมต้องมี ทั้งตัวอย่างเช่น การที่นักสังคมศาสตร์มาร์กซิสต์ ได้ชี้ให้เห็นว่า ระบบการวิเคราะห์ตามทฤษฎีฟองฟาย ไม่สามารถชี้ชัดถึงแนวร่วมทางสังคมซึ่งจะดำเนินการต่อสู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงอย่างสัมฤทธิ์ผล เพราะไม่สามารถแยกแยะความขัดแย้งขั้นพื้นฐานในสังคมกำลังพัฒนา ซึ่งเป็นเงื่อนไขแรกของการต่อสู้ในลักษณะนี้ได้ ทั้งนี้อาจมีเหตุผลจากในทางทฤษฎี นักวิชาการสำนัก

ทฤษฎีฟองฟายเห็นถึงการเคลื่อนไหวของทุนระดับประเทศและระหว่างประเทศมากเกินไป จึงมีแนวโน้มให้ความสำคัญต่อขบวนการเคลื่อนไหวของชนชั้นต่าง ๆ และกลุ่มต่าง ๆ ในแต่ละชนชั้นภายใต้สถานการณ์ทุนนิยมเพียงน้อยนิด ส่วนบทวิพากษ์ทฤษฎีฟองฟายโดยสำนักนักโศกศาสตร์ ซึ่งมีรากฐานความคิดอีกแบบคือ ใช้ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การเร่งการผลิตทดแทนสินค้านำเข้า และการผลิตเพื่อส่งออก และยอมรับช่องว่างทางรายได้เป็นปัจจัยกระตุ้นการลงทุน และการเพิ่มจำนวนของผู้ประกอบการทางเศรษฐกิจในระบบทุนนิยม คำวิจารณ์ของสำนักนี้เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางแล้ว จึงไม่ขออธิบายในที่นี้

10.) อย่างไรก็ตาม เช่นเดียวกับแนวคิดและทฤษฎีอื่น ๆ ทฤษฎีฟองฟายไม่อาจกระโดดข้ามเงาทางอุดมการณ์ของตนไปได้ ไม่ว่าแนวคิดใด ๆ ในสังคม ย่อมสะท้อนไม่มากและน้อยไปกว่า วิญญาณแห่งยุคชน ดังนั้นแต่ละแนวคิดจึงเป็นกระจกเงาสะท้อนรูปทรงของพลังและสำนักทางสังคมของประชาชนบางกลุ่มในแต่ละช่วงประวัติศาสตร์ เนื่องจากกระบวนการสร้างทฤษฎีโดยธรรมชาติแล้ว มีลักษณะเป็นพลวัต จึงอาจกล่าวได้ว่า ทฤษฎีฟองฟาย (และทฤษฎีทำประเทศให้ทันสมัย) เป็นเพียงทฤษฎีช่วงผ่านทางสังคมช่วงผ่านหนึ่ง ซึ่งได้กระตุ้นความคิดกลุ่มคนในวงวิชาการและได้รับการสนับสนุนอย่างกว้างขวางในฐานะที่เป็นความพยายามใหม่ ภายหลังจากความล้มเหลวของทฤษฎีทำประเทศให้ทันสมัยปรากฏชัดเจขึ้น และต่อมาได้มีการวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากทำให้เกิดการปรับปรุงมากขึ้นจนในที่สุดย่อมจะลงท้ายด้วย

การถูกแทนที่ด้วยรูปแบบและภาพจำลองของแนวความคิดการเปลี่ยนแปลงสังคมที่เหมาะสมกว่า หากใครคิดว่าทฤษฎีพึ่งพาเป็นทฤษฎีเพื่อการปฏิบัติแล้ว จะต้องผิดหวังเพราะนั่นไม่ใช่สิ่งที่เจ้าของทฤษฎีกล่าวอ้างและก็มีอะไรเป็นที่มาของทฤษฎีนี้ด้วย

แท้จริงแล้ว ทฤษฎีพึ่งพาเป็นเพียงเครื่องด่างตาให้กว้างขึ้น และเป็นเสมือนแนวทางในการศึกษาและวิจัยในอนาคต อย่างไรก็ดี หากเมื่อใดสภาวะการพึ่งพาในรูปแบบปัจจุบันได้ล่มสลายสูญสิ้นไป เมื่อนั้นก็สมควรลืมแนวคิดทฤษฎีพึ่งพาไปได้.

ฮันส์ ลูเธอร์

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า)

หนังสืออ่านประกอบ

1. *Brenner, Robert, The Origins of Capitalist Development : A Critique of Neo-Smithian Marxism, in New Left Review, No. 104, July - August 1977, pp. 25-93.*
2. *Leys, Collin, Underdevelopment and Dependency, A Marxist Analysis, London 1975.*
3. *Luther, Hans U., The Polish Crisis in Development Perspective, Paper No. 2508, 1982, Fac. of Economics, Chulalongkorn University.*
 ———, *Autocentric Development: A Contemporary Challenge, Paper No. 88, 1982, Fac. of Economics, Thammasat University, Bangkok.*
 ———, *Socialism in a Subsistence Economy: the Laotian Way, An Analysis of Development Patterns in Laos after 1975, Chulalongkorn University Social Research Institute, 1983.*
4. *Samir Amin, Unequal Exchange, An Essay on the Social Formations of Peripheral Capitalism, New York 1976.*
5. คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เอกสารประกอบการสัมมนาของ NIEO ครั้งที่ 14 เรื่อง "Dependency Theory" 24-25 พฤศจิกายน 2526.